BREVIAR HEIDEGGERIAN

Gabriel Liiceanu este filozof, eseist și scriitor, personalitate civică și academică. Încă de la începutul anilor 1970, după primul sejur de studii la Aachen, unde a lucrat sub îndrumarea lui Walter Biemel, s-a dedicat transpunerii în limba română a unor texte fundamentale din filozofia germană, în special din opera lui Martin Heidegger. A devenit astfel un promotor al fenomenologiei în România, mai întâi prin traduceri și studii publicate în revistele vremii, apoi prin volumele publicate, în colaborare cu Thomas Kleininger, din opera lui Martin Heidegger: *Originea operei de artă* (Editura Univers, 1982, cu o prefață de Constantin Noica) și *Repere pe drumul gândirii* (Editura Politică, 1988). Aceste apariții, care cuprindeau lămuriri preliminare asupra textelor și note ample asupra conceptelor de bază, s-au bucurat de un interes deosebit din partea publicului intelectual larg. Într-o atmosferă sufocată de ideologie și cenzură, ele făceau cunoscută pentru prima oară în cultura română opera unui gânditor contemporan de prim rang și degajau totodată, în spațiul limbii române, un întreg teritoriu al vocabularului filozofic. După 1990, această activitate de pionierat a fost continuată prin publicarea la Humanitas a volumului *Introducere în metafizică* (1999, traducere de Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger), pentru ca în anul 2003 să apară versiunea românească a celei mai importante cărți a lui Martin Heidegger, *Ființă și timp* (Humanitas, 2003, traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă). Prin cursurile și seminarele de fenomenologie ținute între 1993 și 2011 la Facultatea de Filozofie a Universității din București, Gabriel Liiceanu a format o nouă generație de cercetători, exegeți, traducători. A fost membru fondator, în anul 2000, al Societății Române de Fenomenologie, a cărei publicație periodică, *Studia Phaenomenologica*, a apărut în primii ani la Humanitas. Publicarea în limba română a scrierilor lui Martin Heidegger și Edmund Husserl, precum și a lucrărilor unor comentatori importanți din spațiul european (în seria *Acta Phaenomenologica*) a căpătat un profil cultural din ce în ce mai pregnant odată cu mijlocul anilor 2000, când, în seria *Academica*, au început să fie publicate la Humanitas lucrări originale (teze de doctorat, cărți de autor) ale noii generații de fenomenologi români, a căror formare a fost făcută cu putință de impactul cultural pe care l-au avut proiectele de traducere și de exegeză inițiate cu câteva decenii înainte.

GABRIEL
LIICEANU

BREVIAR HEIDEGGERIAN

LĂMURIRI PRELIMINARE LA „REPERE PE DRUMUL GÂNDIRII“

HUMANITAS

CUPRINS

Cuvânt înainte 7

Excurs despre ființă, ființare și *Dasein* 33
Filozofia devenită liberă să fie ceea ce este 42
Nimicul ca loc al transcendenței 55
Cum e cu putință întrebarea „de ce?“ 74
Despre adevăr ca ἀλήθεια 96
Excurs despre *Kehre* 105
Adevărul ca neascundere 112
Natura ca unul dintre modurile de a fi 122
Gândire esențială și gândire calculatoare 131
Omul ca rostitor al ființei 138
Excurs despre *Lichtung* 141
Despărțirea de metafizică 145
Cum gândim istoria filozofiei 148

Bibliografie și lista de sigle 155
Glosar de termeni 161

Cuvânt înainte

În memoria lui
Thomas Kleininger

În urmă cu 38 de ani a apărut la Editura Politică, în traducerea lui Thomas Kleininger și a mea, volumul lui Martin Heidegger *Repere pe drumul gândirii* (*Wegmarken*). Lucrarea a fost alcătuită de Heidegger însuși în ultimii ani ai vieții cu gândul de a oferi imaginea traseului gândirii sale de la începuturi (1919) și până în 1967 (avea 78 de ani). Ea apare astăzi într-o nouă ediție, completă de astă dată, datorată lui Cătălin Cioabă ca îngrijitor al ediției și totodată traducător, alături de colegii săi Gabriel Cercel și Grigore Vida.

Actuala ediție, spre deosebire de cea din 1988, marchează și altă schimbare importantă. Între timp, Editura Vittorio Klostermann din Frankfurt am Main, deținătoarea drepturilor, a elaborat „dispozițiile succesiunii" valabile pentru toți traducătorii operelor lui Heidegger: traducătorii au obligația să respecte întocmai ediția germană a operelor complete, fără să adauge nimic sau să elimine ceva din textul originar.

Așa se face că *Lămuririle preliminare*, care în ediția din 1988 însoțeau textele antologiei heideggeriene, au fost retrase din actuala ediție și publicate în acest volum separat cu titlul *Breviar heideggerian la „Repere pe drumul gândirii"*. Ca și atunci când am scris *Lămuririle preliminare* ale vechii ediții, am pornit și aici de la gândul că textele heideggeriene din *Repere* nu sunt lesne de înțeles pentru cineva care nu este deja familiarizat cu gândirea lui Heidegger și cu terminologia lui. Profit însă, cu acest prilej, de reeditarea *Reperelor* pentru a povesti aventura mea de traducător al lui Heidegger în cultura română.

Totul a început în 1971, în Germania, când, având o bursă DAAD, am fost tentat să traduc „ceva" din Heidegger. Am ales deci, cu deplină seninătate, nici mai mult, nici mai puțin decât *Scrisoare despre „umanism"* (1946), în care se reunesc toate temele gândirii filozofului expuse în cel mai pur jargon heideggerian și într-un efort de totalizatoare justificare a întregii sale opere. În scurtă vreme mi-am dat seama câtă inconștiență era în proiectul meu. Nu numai germana mea era insuficientă, dar și despre Heidegger însuși știam prea puțin pentru a mă putea încumeta la o ispravă de o asemenea anvergură. Bâjbâiam, și rezultatul a fost un eșec. Am abandonat pur și simplu proiectul, considerându-l un puseu de veleitarism.

După șase ani, ambiția mi s-a retrezit, de astă dată cu conștiința că nu mai e vorba de un simplu exercițiu personal, ci de confruntarea posibilităților limbii noastre cu una dintre cele mai fascinante aventuri ale spiritului filozofic. Era vorba, pentru limba filozofiei, de o „încercare

în absolut“, de vreme ce orice cultură care întreprinde traducerea lui Heidegger pune la încercare limitele limbii autohtone. De astă dată am luat în calcul traducerea unui volum alcătuit din studiile despre poezie și artă, în primul rând cu gândul că un volum cu iz de „estetică“ ar fi avut oarecare șanse de a trece de cenzura din comunism. Piesa de rezistență aici era *Ursprung des Kunstwerkes* (*Originea operei de artă*).

Pesemne că aș fi obținut un rezultat discutabil și într-un timp lung – începusem deja să traduc –, când, în 1977, a avut loc o întâlnire pe care o consider „destinală“ pentru ce a devenit Heidegger în cultura noastră: l-am cunoscut pe Thomas Kleininger.

*
* *

În scrisoarea din *Epistolar* pe care i-am scris-o în 18 ianuarie 1984 de la Heidelberg, unde mă aflam ca bursier al Fundației Humboldt, îl îndemnam „să nu-și mai caute scuze pentru a întârzia în premise“, să-și depășească „prelungita pudoare“, să-și conștientizeze remarcabile îndăruiri și să intre în scenă. Îi scriam:

> „Excesiva deliberare în fața pasului care ar urma să te poarte pe scenă poate să devină, în atari condiții, o formă nemijlocită de sabotare a spiritului. Ai în plus avantajul că scrisul, anume făcut pentru marii timizi, este un histrionism de culise, o grimasă care poate fi expediată pe scenă în absența autorului ei. Acceptă, deci, piesa aceasta stranie în care nu-ți vezi spectatorii și nu ești văzut și joacă în ea, spre binele tău și al celorlalți. «Bun public», spiritul trebuie, într-adevăr, să devină,

pentru că ceasul marilor ezoterisme a trecut. Într-o vreme când spiritul s-a retras din lume în formele lui tradiționale consfințite, iar ființa lui este amenințată poate ca niciodată să dispară, orice efort de a-l «publicita» trebuie susținut. Ezoterismul pe care-l propui tu – mască stângace pentru neîndrăzneala detentei finale – este un ezoterism al dezerțiunii, lipsit de justificarea înaltă pe care o avea vechiul ezoterism «alpin». Astăzi bătălia se dă la șes și în piață, printre precupeți și zarzavagii, unde aș deschide oricând o tarabă de filozofie, invitându-te să-mi fii asociat".

Și urma un portret al lui:

„Dar nu mai e vorba de aceste isprăvi în comun, ci doar de tine singur, cel fastuos înveșmântat pentru luptă și refuzând să pășească în arenă. Am înțeles că între timp l-ai jefuit pe Sorel Vieru de întreaga lui știință de greacă, germana, adică limba filozofiei, o porți în cromozomi, iar «jăratec» știi să mănânci ca nici unul dintre noi. O vreme, am crezut că-ți lipsește nebunia, deci curajul de a vorbi în numele tău, dar scrisorile primite de la tine în ultimii doi ani, și mai cu seamă aceasta din urmă, îmi spun că nu este așa. Nu-ți mai rămâne decât să-ți iei în primire *Da-sein*-ul, «ființa în deschis», fapt care nu presupune decât îndrăzneală și o reorientare de atitudine. Să nu te miri dacă îți voi spune că văd în tine pe cel chemat, mai mult ca oricare dintre noi, pentru a acoperi modelul pe care s-a străduit Noica să-l pună pe lume: ahoretic prin excelență, netributar deteminațiilor lumești, și nici fluctuațiilor timice, splendid instrumentat, capabil să-ți împingi ființa până la punctul unde diferențele eului simplu se șterg lăsând loc doar unei hipnotice identificări cu Obiectul și Scopul – nu este acesta portretul mult visat al lui *homo nicasiensis*, pe care noi ceilalți, greșit asamblați prin natură,

prea lumești încă sau, pur și simplu, mânați de ambiții, nu suntem capabili să-l întrupăm?"[1]

Așezat în plină „ahoretie", în maladia lipsei de determinații – cum lui singur îi plăcea să creadă după ce citise volumul noician *Șase maladii ale spiritului* –, Thomas preda pe-atunci o germană specializată pe profil la Institutul de Petrol și Gaze și îmi amintesc că era foarte încântat de cursul tehnic litografiat care tocmai îi apăruse. În rest, colabora constant cu Editura Univers și, la cererea acestei edituri, îmi făcuse confruntarea traducerii la *Psihologia literaturii* a lui Norbert Groeben (1978), o carte anostă pe care o acceptasem ca preț al preluării *Originii operei de artă* în portofoliul editurii.

Lucrând împreună două zile, am descoperit în Thomas o disciplină și o putere de muncă extraordinare, dublate, de asemenea, de o inteligență teutonă, rece și exactă. Toate aceste calități nu își găsiseră investirea cea bună și se afla în situația, mai rar întâlnită la noi (unde lucrurile stau mai degrabă invers), de a poseda înzestrări și instrumente simultan cu absența proiectelor. N-am făcut, cunoscându-l și simțind cât de eficace ar putea deveni, decât să-i trec lecția pe care, la rândul meu, o învățasem de la Noica. Am început să fac cu el greaca și l-am tentat cu „lista filozofilor", care pentru el începea cu începutul, cu presocraticii.

Însă cel mai mult m-a atras ideea de a lucra împreună Heidegger, demers pe care, după ultima verificare a vechii

1. *Cf. Trilogia Păltinișului*, vol. II, *Epistolar*, editat de Gabriel Liiceanu, Humanitas, București, 2026, pp. 148–150.

și discutabilei mele traduceri la *Scrisoare despre „umanism“*, l-am simțit ca inevitabil. Pentru traducerea lui Heidegger era nevoie de un creier complex, știutor de filozofie, de ceva greacă, dar mai ales de română și germană *în egală măsură*. Era vorba deci de a realiza *bilingvismul*.

Am început lucrul în vara lui 1977 într-un loc de-a dreptul exotic: comuna Gătaia, din sudul județului Timiș, aflată la cca 50 km de Timișoara pe drum rutier și la 30 km de granița sârbă. De fapt, am poposit timp de aproape o lună în Spitalul de Psihiatrie din Gătaia, înființat în decembrie 1966 din inițiativa profesorului Eduard Pamfil într-o veche cazarmă dezafectată de lângă pădurea Gătaia, complet izolată de vatra satului și despărțită de sat prin râul Bârzava. Drumul de 3 km, care pleacă din fața primăriei după ce trece podul și traversează o zonă împădurită, se oprește la poarta spitalului. Nefiind prinși în rețeaua de străzi a satului, cele 48 de hectare ale fostei cazărmi au fost transformate într-o vastă structură de pavilioane separate de curți generoase și cu alei de plimbare – totul respirând a destindere, verdeață și civilizație.

Ce s-a întâmplat apoi aici ar merita povestit în detaliu, pentru a se vedea cum apare noul pe lume câtă vreme pe harta ei mai există fie și un dram de neodihnă a facerii. Viața noastră e populată, desigur, de limite la tot pasul, dar până și în limitele cele mai riguros prestabilite ale societății de-atunci mai era un loc pentru o manevră spre „dincolo“. De acest loc lăsat liber inițiativei s-a folosit geniul profesorului Pamfil – era șeful Secției de psihiatrie de la Universitatea de Medicină și Farmacie din Timi-

șoara – când a avut ideea de a transforma o cazarmă abandonată într-o instituție de excelență în psihoterapia românească. Într-o vreme în care spitalele de psihiatrie din România se pregăteau să devină instrumente de poliție politică (nu e mai simplu să decretezi că un individ care nu e de acord cu regimul politic e nebun și, în loc să-l trimiți într-o închisoare, să-l cazezi într-un azil psihiatric?), profesorul Pamfil, având conștiința dimensiunii umanist-medicale a psihiatriei, a abandonat (dar cum de-a fost lăsat s-o facă?) abordarea strict clinică specifică psihiatriei din restul țării. El a creat o școală de psihoterapie modernă, formând la Timișoara o echipă de tineri psihiatri care au învățat să împletească tratamentul clasic cu ergoterapia, art-terapia, meloterapia, psihodrama moreniană, logoterapia, cu dezbateri literare și cu cercuri de psihiatrie fenomenologică.

În 1966, Secția de psihiatrie de la Săvârșin (județul Arad) s-a desființat, iar întreaga echipă de medici de acolo a fost transferată la Gătaia. La scurtă vreme după această primă descălecare, corpul medical a fost completat de tinerii rezidenți și absolvenți din Timișoara, discipoli ai profesorului Eduard Pamfil. Unul dintre ei, dr. Radu Ricman, a devenit în 1973 directorul spitalului, pe care l-a condus până în 1997. El și ceilalți „copii spirituali“ ai Profesorului sunt cei care au pus în practică tehnicile inovatoare și au transformat ceea ce ar fi putut rămâne „un simplu azil de nebuni“ într-o adevărată „academie medical-culturală“.

*
* *